

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Анотація. Досліджено теоретичні аспекти людського розвитку, подано позицію України в рейтингу країн світу за індексом людського розвитку, а також запропоновано важливі напрями підвищення його рівня.

Аннотация. Исследованы теоретические аспекты человеческого развития, представлена позиция Украины в рейтинге стран мира по индексу человеческого развития, а также предложены важные направления повышения его уровня.

Annotation. The article presents the theoretical principles of human development, Ukraine's position in the world by the human development index and proposes directions of its improvement.

Ключові слова: людський розвиток, людський потенціал, економічне зростання, індекс людського розвитку.

У сучасному суспільстві значно зростає роль людини як основного елемента продуктивних сил. Загальновизнаною стала концепція розвитку людського потенціалу, яка на перше місце ставить розширення можливостей людини щодо реалізації свого потенціалу. Досвід розвинених країн свідчить, що високий рівень людського розвитку є важливою умовою конкурентоспроможності країни та динамічного соціально-економічного прогресу, що й обумовлює актуальність цієї статті.

Дослідженню теоретичних і практичних питань людського розвитку присвячено багато наукових праць зарубіжних та вітчизняних вчених, серед яких відомі дослідники, такі, як: Г. Беккер, Г. Герасименко, О. Грішнова, Е. Лібанова, Л. Лісогор та ін. При цьому питання створення соціально-економічних умов для забезпечення зростання рівня людського розвитку потребують подальших досліджень.

Мета статті полягає в дослідженні теоретичних аспектів поняття "людський розвиток" в Україні та у визначенні найбільш важливих напрямів підвищення його рівня.

Людський розвиток – це економічна категорія, що ілюструє процес формування умов і здійснення людьми вибору щодо розширення можливостей реалізації людського потенціалу. Людський розвиток розглядають із позицій впливу економічної політики на економічну свободу, на темпи економічного зростання і добробуту народу, а єдиним способом подолання бідності й відсталості вважають швидке і стійке його зростання.

Людський розвиток визначається як процес зростання людських можливостей, що забезпечується політичною свободою, правами людини, суспільною повагою до особистості, здоровим довкіллям. Матеріальний добробут розглядається лише як одна з базових можливостей вибору при забезпеченні розвитку людини, але він не є всеосяжною метою [1, с. 91]. Саме розвиток людського потенціалу при цьому розглядається як мета та критерій суспільного прогресу й економічного зростання. Водночас базовими можливостями людського розвитку є довге і здорове життя, здобуття знань (освіти) та доступ до засобів, що забезпечують гідний життєвий рівень [2, с. 7; 3].

Концепція людського розвитку виникла на підставі теорії людського капіталу і була прийнята Програмою розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) у 1990 році, про що було заявлено у Звіті про людський розвиток. Суспільний прогрес не зводиться до зростання грошового доходу чи матеріального багатства [1, с. 88]. У концепції було підкреслено, що прогрес людства залежить не лише від національного доходу держав, а й від самостійного розвитку кожної людини.

Засновниками концепції про людський розвиток вважають вчених-економістів Махбуб Уль-Хака з Пакистану й Амартію Сен з Індії, які разом з іншими дослідниками заклали теоретичні основи проблеми розвитку. У концепції людського розвитку головним елементом є людський потенціал, який визнається не засобом досягнення добробуту людей, а обов'язковою умовою їх добробуту.

Людський потенціал – це сукупна здатність певної людської спільноти, а саме народу, територіальної громади, трудового колективу підприємства тощо і окремої людини до економічної і соціальної діяльності та розвитку [4, с. 93–94], тобто охоплює не тільки професійно-кваліфікаційні характеристики, а й рівень освіченості, креативності, мобільності, можливість адаптуватися до соціально-економічних змін у суспільстві та інші кількісно-якісні характеристики їх носіїв. Тому й відповідний для країни індекс людського розвитку дозволяє визначати рейтинг та конкурентоспроможність країни.

Основні цілі людського розвитку формуються у трьох напрямках: можливості прожити довге життя, підтримуючи гарний стан здоров'я; доступності знань, одержання освіти; наявності засобів, що забезпечують гідний рівень життя.

Звичайно, розуміння сутності людського розвитку не закінчується на цьому: це також широкі можливості вибору в усіх сферах життя, політична, економічна та соціальна свобода, можливості займатися творчою та виробничою діяльністю, відчувати повагу до себе і мати гарантію прав людини. Однак, якщо не реалізовано три основні положення стосовно здорового життя, освіти та гідного рівня доходів, то більшість інших цілей залишаються недосяжними.

Індекс людського розвитку (ІЛР) виступає інтегрованою оцінкою цивілізованості країни та агрегує індекс

Створена ООН багаторівнева система показників людського розвитку охоплює майже всі істотні аспекти життя людини і надає можливість моніторингу змін у людському розвитку.

Україна у 2011 році за індексом людського розвитку, який склав 0,729, посіла 76 місце серед 187 країн світу, а скоригований на нерівність ІЛР становив 0,662. Отже, за 2010 – 2011 роки індекс людського розвитку відображає позитивну динаміку, хоча позиція України в рейтингу знизилась [5].

За ІЛР у 2011 році Держкомстатом України визначено три групи регіонів: регіони-лідери, котрі за оцінками займали перші 4 місця (м. Київ, м. Севастополь, Харківська та Київська області); регіони основної групи – це області, які за результатами дослідження посіли з п'ятого по двадцять третє місце – це АР Крим, Полтавська, Волинська, Хмельницька та інші області, які значно підвищили своє становище протягом останніх років; регіони-аутсайди, тобто ті області, які у регіональному списку людського розвитку зайняли останні п'ять місць, а саме Вінницька, Сумська, Кіровоградська, Луганська і Донецька області [5].

Доречно наголосити, що вже у 2011 році в Доповіді про людський розвиток ПРООН визначено масштабне завдання розвитку в XXI столітті – захистити право нинішнього й майбутнього поколінь жити здоровим і насиченим життям. У 2013 році увага зосереджена на проблемі досягнення стійкого прогресу, який забезпечує рівні можливості.

Для розрахунку індексу людського розвитку ПРООН використовуються показники, які відображають найголовніші процеси у державі, тобто охоплюють дохід, стан здоров'я та рівень освіти, а також гендерну нерівність та рівень бідності. Вітчизняні фахівці застосовують власну методику оцінки рівня людського розвитку, яка дозволяє виконувати методологічно коректні зіставлення як за інтегральним індексом, так і за кожним з 9 індексів окремих аспектів людського розвитку.

Деградація навколишнього середовища підсилює нерівність через несприятливий вплив на людей, які й без того знаходяться в нестабільному становищі. Нерівність у людському розвитку, у свою чергу, підсилює екологічну деградацію [5]. Для України дуже важливо досліджувати людський розвиток з урахуванням екологічної та соціальної складових.

Досягнення цілей розвитку людини можливе тільки за умови об'єднання зусиль центру та регіонів країни на основі подальшого становлення механізмів ринкової лібералізації, політичної демократії, національно-культурного плюралізму та інших механізмів саморегулювання, властивих розвинутому громадянському суспільству [3, с. 33].

Для досягнення економічного та соціального розвитку в Україні доцільно реалізувати щонайменше шість основних напрямів підвищення людського розвитку: вдосконалити систему освіти, охорону довкілля; вдосконалити систему охорони здоров'я; підвищити рівень життя й подолати бідність; забезпечити продуктивну зайнятість; сприяти подоланню тендерної нерівності; запобігати соціальному відторгненню.

Україна характеризується сьогодні повільними темпами економічних та інституціональних реформ. Наявна недостатня реалізація можливостей людського розвитку. Потребує суттєвого вдосконалення управління цими процесами на рівні державної та регіональної соціально-економічної політики. Регіональна політика повинна бути націлена на зменшення регіональної, соціальної та економічної диференціації розвитку людей та водночас на створення підвалин і стимулів для підвищення рівня людського розвитку.

Наук. керівн. Бережна Н. І.

Література: 1. Грішнова О. А. Людський розвиток : навч. посібн. / О. А. Грішнова. – К. : КНЕУ, 2006. – 308 с. 2. Звіт з людського розвитку в Україні за 2008 рік. Людський розвиток і європейський вибір України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sinrozv.8972.soin.von.com>. 3. Національна доповідь: цілі розвитку тисячоліття – Україна 2010 рік. – К., 2010. – 107 с. 4. Шаульська Л. В. Стратегія розвитку трудового потенціалу України : монографія / Л. В. Шаульська. – Донецьк : Ін-т економіки промисловості НАН України, 2005. – 386 с. 5. Доклад о человеческом развитии 2011. Устойчивое развитие и равенство возможностей : лучшее будущее для всех // ПРООН ; пер. с англ. – М. : Весь Мир, 2011. – 188 с.